

Subordinate Penalties of Legal Entities and Rehabilitation from these Punishments

Afshin Abdollahi^{1*}

Nadia Biabani²

Abstract

Audience of the Islamic Penal Code 1392 in counting the types of punishment is real person and legal entities. Observance of the principle of equality and non-discrimination and philosophical justifications for the application of punishment require that all the penalties of this Code, including the subordinate punishment should be applied to legal entities. But by looking at the type of subordinate punishments provided in the said law, it becomes clear that these punishments are specific to real persons and cannot be applied to legal entities. In this regard, this article with a descriptive-analytical method, examines the possibility of imposing subordinate penalties on legal entities and in the end, this result is achieved which according to legal and philosophical justifications, subordinate punishments must be imposed on legal entities. On this basis, all kinds of punishments that can be applied to these institutions, are mentioned and finally, how to reach rehabilitation from these punishments is also described.

Keywords: *Legal entities, Subordinate punishment, Rehabilitation, Judicial record, Justification of punishment.*

1. Introduction

In most legal systems of the world, Except for imposing the main punishment on the convict, other punishments are provided as subordinate punishment and deprives him of social rights for a while, that Should makes sense. Because the expectations of public opinion and the requirements of some jobs require that if a person committed a crime, does not get hired immediately for important jobs or cannot use some special privileges. Because this person has shown his anti-social status by committing a crime and it is possible that if he is assigned to the mentioned jobs, the temptation to commit a crime reappears in him. Therefore,

*1. Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities and Social Sciences, Kurdistan University, Sanandaj, Iran (Corresponding Author: a.abdollahi@uok.ac.ir)

2. Graduate of Master of Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran

it is necessary to deprive some jobs and privileges under the title of social rights for a while after the execution of the main punishment. The same argument can be applied to legal entities. Not only is there the possibility of a crime being committed by legal persons, but because of the breadth and scope of the crime, the consequences of their crimes are far greater. In addition, legal entities have the same rights and obligations as natural persons, and may take on sensitive jobs and situations. Hence, it is illogical to apply only the main punishment to these people and be able to enjoy social rights immediately, therefore, it should be possible that that subordinate punishment be applied to them as well.

In addition, the execution of the main punishment may not have a specific deterrent in practice and apply immediately. But the imposition of subordinate punishment, or the deprivation of certain social rights, can lead to more deterrence, as is the case with real people. For example, young people, educated people, or employees may not have much fear of the original punishment if they commit a crime. Rather, one of the most important questions in their minds is whether they are deprived of social rights or not. Hence, subordinate punishment, in addition to achieving the goal of deterrence, also brings the criminal justice system closer to the administration of justice. In fact, legal entities, especially in financial penalties such as fines, are not greatly affected by the execution of the penalty, however, the fear of imposing a subordinate punishment or its application in case of committing a crime will have a certain deterrent in practice.

2. Methodology

This article with a descriptive-analytical method, examines the possibility of imposing subordinate penalties on legal entities.

3. Results and discussion

In this regard, in addition to accepting criminal liability of legal entities, how to apply the types of applicable penalties to these entities is an important issue. Address of the Islamic Penal Code adopted in 1392 in counting the types of punishment is natural and legal persons. Observance of the principle of equality prescribes that all the penalties of this Code, including the subordinate punishment should be applied to legal entities. Because with the recognition of the criminal responsibility of this group of persons in the Islamic Penal Code approved in 1392, there is no longer any doubt that they will be held responsible for their criminal behavior. But by looking at the type of subordinate punishments provided for in that law, it becomes clear that these punishments are specific to natural persons and cannot be applied to legal persons.

5. Conclusion

In the end, this result is achieved which is based on legal and criminological justifications, subordinate punishments must be imposed on legal entities. On this basis, in order to achieve these goals, it is necessary for the legislator to provide subordinate punishments for legal entities. In this regard, some cases should be suggested, which is like deprivation of social rights for individuals, it can have a similar effect. Borrowing from banks and financial institutions, participating in auctions and tenders, changing citizenship, etc. is a social right and privilege for legal entities, that deprivation of them can be considered as an appropriate and subordinate punishment for these person. It should be noted that this punishment must have a duration and then the legal person achieves the restoration of dignity so as not to destroy the efficiency of legal entities and in a way motivate legal entities to continue their activities.

Selection of References

- Doyle, Ch. (2007), "Corporate Criminal Liability: An Overview of Freedom Law", **Congressional Research Service**, Vol. 30, October 2013, pp. 14. 2.
- Weissman, Andrew; & David Newman, "Rethinking Criminal Corporate Liability", *Indiana Law Journal*, Vol. 84.
- Duff, R. A. (2001), **ounishment, oommunication, and oommunity**, oxford oniversity oress.
- Hart, H. L. A. (2008), **Punishment and responsibility**, essays in the philosophy of law, second edition, oxford university press.
- Henning, Peter J. (2009), "Corporate criminal liability and the potential for rehabilitation", **Wayne State university law school legal studies research paper series No. 09-21**. (pp. 2-21).
- Lee, Lan, B. (2011), "Corporate Crimimnal Responsibility as Team Member Responsibility" **Oxford Journal of Legal Studies**, Vol. 31, Issue 4, Winter, pp. 755- 781.
- Martinson, R. (1974), "What Works? Questions and Answers about Prison Reform", **the Public Interest**, vol. 35.
- Mirsaeedi, M. (2011), "Criminal liability", vol 1, third edition, Tehran, Mizan Publications [In Persian].
- Rahmdel, M. (2019), "Criminal liability of legal entities in the penal system of Iran and Germany", **The Journal of Criminal Law Research**, tenth year, the first number, pp.57- 80, [In Persian].
- Sharifi, M. (2019), "A reflection on the models of criminal responsibility of legal entities" (Study of the criminal systems of the United States, Australia and Iran), **Journal of Legal Studies**, vol 11, the first number: pp. 95- 129, [In Persian].

Thomas, W. Robert. (2019), **Incapacitating Criminal corporations**,
Vanderbilt law review, Vol. 72:3:905.

Citation:

Abdollahi, A. and Biabani, N. (2022). "Subordinate Penalties of Legal Entities and Rehabilitation from these Punishments", **Criminal Law Research**, 13(25), pp. 151-176. DOI:10.22124/jol.2021.17388.1970

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

پرتال جامع علوم انسانی

مجازات تبعی اشخاص حقوقی و اعاده حیثیت از آن

افشین عبداللهی^۱ ✉
نادیا بیابانی^۲

چکیده

مخاطب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در احصاء انواع مجازات، اشخاص حقیقی و حقوقی است. رعایت اصل تساوی و عدم تبعیض و توجیهات فلسفی اعمال کیفر حکم می‌کند که تمامی مجازات‌های این قانون از جمله مجازات تبعی بر اشخاص حقوقی نیز قابل اعمال باشد. اما با نگاهی به نوع مجازات‌های تبعی پیش‌بینی شده در قانون مزبور مشخص می‌شود که این مجازات‌ها خاص اشخاص حقیقی است و در خصوص اشخاص حقوقی قابل اعمال نیست. در این راستا، این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی (انتقادی) امکان اعمال مجازات‌های تبعی را بر اشخاص حقوقی مورد بررسی قرار داده و در پایان این نتیجه حاصل شده است که با توجه به توجیهات حقوقی و فلسفی، باید مجازات‌های تبعی خاص علیه اشخاص حقوقی پیش‌بینی و اعمال شود. بر این مبنای، به انواع مجازات‌های قابل اعمال بر این اشخاص اشاره شده و در پایان نحوه اعاده حیثیت از این مجازات‌ها نیز تشریح شده است.

واژگان کلیدی: اشخاص حقوقی، مجازات تبعی، اعاده حیثیت، سجل قضایی، توجیه مجازات.

۱. استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران. (نویسنده مسئول)

✉ a.abdollahi@uok.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

مقدمہ

مجازات‌ها از حیث موضوع به مجازات‌های اصلی، تکمیلی و تبعی تقسیم می‌شوند. مجازات تکمیلی و تبعی به منظور پیشگیری از ارتکاب مجدد جرم و تشدید مجازات علیه بزهکار اعمال می‌گردد (صالحی مقدم و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۵۸). با نگاهی به قوانین کیفری و عبارات و کلمات به کار رفته در آن به طور سنتی این گونه برداشت می‌شود که مخاطب قانون‌گذار در مرحله اجرا اشخاص حقیقی یا همان انسان بزهکار است و هیچ تردیدی در اعمال مجازات‌های مندرج در چنین قوانینی به وجود نمی‌آید. به گونه‌ای که مقنن نیز وقتی که قانون وضع می‌کند در ذهن خود، مخاطبش را اشخاص حقیقی فرض می‌کند و معمولاً عباراتی نظیر «هرکس» یا «هر فرد» به کار می‌برد. اگر هم در صدد باشد مخاطب جدیدی مانند اشخاص حقوقی برای قوانین اضافه کند، این احتمال وجود دارد که در بدو امر نتواند تمامی جوانب را در نظر بگیرد که در عمل باعث سردرگمی تابعان حقوق کیفری و بعضاً تفاوت در برخورد خواهد شد. برای مثال، در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به عنوان یک قانون مادر برای اولین بار به شکل کنونی آن (یعنی همراه با شناسایی انواع مجازات‌های خاص این اشخاص) مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به رسمیت شناخته شده است، اما گویی قانون‌گذار تمامی جوانب را در نظر نگرفته و همانطور که اشاره شد، مخاطب پیش فرض، همان اشخاص حقیقی بوده است. در این راستا، قانون‌گذار در بخش دوم، طی فصول اول و دوم مجازات‌های اصلی، تکمیلی و تبعی و در فصل سوم این بخش، نحوه اعمال مجازات را پیش‌بینی و مقرر کرده است؛ اما چون پیش فرض، اشخاص حقیقی بوده است فقط در فصل اول به انواع مجازات‌های اصلی اشخاص حقوقی اشاره نموده و در ادامه در فصول دوم و سوم، مصادیق مجازات‌های تکمیلی و تبعی و نحوه اعمال مجازات علیه این اشخاص را فراموش کرده است. این بی‌توجهی نمی‌تواند توجیهی برای تفاوت قائل شدن بین اشخاص حقیقی و حقوقی باشد. برای نمونه، نمی‌توان ادعا کرد که چون مجازات تبعی اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ پیش‌بینی نشده است یا چون مصادیق ذکر شده توسط قانون‌گذار به عنوان مجازات تبعی به شکل محرومیت از حقوق اجتماعی است که اختصاص به اشخاص حقیقی دارد، لذا امکان اعمال مجازات تبعی در مورد اشخاص حقوقی وجود ندارد (پوربافرانی و سیفی، ۱۳۹۴: ۱۰۷). این در حالی است که قانون مجازات اسلامی به طور مطلق انواع مجازات‌ها را اعم از اصلی، تکمیلی و تبعی پیش‌بینی کرده است و مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را نیز مورد پذیرش قرار داده است. پس باید مجازات‌های تبعی بر اشخاص حقوقی نیز قابل اعمال باشد. اکنون با توجه به سکوت قانون‌گذار پرسش این است که با چه توجیهی می‌توان مجازات‌های تبعی را علیه این اشخاص وضع کرد و در صورت پذیرش آن چگونه می‌توان این مجازات‌ها را احصاء و اعمال کرد؟ پرسش دیگر اینکه نحوه اعاده حیثیت اشخاص حقوقی

چگونه خواهد بود؟ ملاحظه می‌شود پاسخ هیچ یک از این پرسش‌ها به درستی در قوانین کیفری موجود مشخص نیست. از این‌رو، در ادامه سعی می‌شود قابلیت اعمال مجازات‌های تبعی ماده ۲۶ قانون مجازات اسلامی بر اشخاص حقوقی بررسی گردد (۱). سپس نظر به اینکه اعمال یک مجازات جدید بر اشخاص مزبور نیازمند توجیه است تا دستگاه‌های تقنینی و قضایی آن را راحت‌تر مورد پذیرش قرار دهند، لذا از دو منظر حقوقی و فلسفی به توجیه مجازات تبعی پرداخته است؛ با این توضیح که با توجه به برابری اشخاصی حقیقی و حقوقی در حقوق و تکالیف، اعمال مجازات تبعی بر مبنای اصل تساوی مسئولیت کیفری تحلیل شده است. همچنین در مرحله اجرایی، نظر به اهمیت حقوق اجتماعی برای اشخاص حقوقی به توجیه استفاده از مجازات تبعی با توجه به نهاد سجل قضایی پرداخته شده است. در ادامه توجیه فلسفی اعمال مجازات تبعی بر اشخاص مذکور مورد بحث قرار گرفته است که از این لحاظ دارای اهمیت می‌باشد تشریح چرایی استفاده از یک مجازات جدید که سابقه تقنین ندارد با توجه به ضرورت‌های عملی، قانون‌گذار را راغب یا ملزم می‌کند آن را وارد قوانین نماید تا در عمل مورد استفاده قرار گیرد (۲). از آنجا که کیفر تبعی اشخاص حقوقی، مجازاتی نو در نظام کیفری ایران خواهد بود، لازم است مصادیق آن مشخص شود تا علاوه بر قوی‌تر کردن توجیهات فوق، هشدار برای اشخاص مذکور باشد تا با اطلاع از مصادیق آنها جنبه بازدارندگی داشته باشد و برای اشخاصی که مرتکب جرم شده‌اند جنبه ناتوان‌سازی داشته باشد (۳). در نهایت، همان‌گونه که اعاده حیثیت برای اشخاص حقیقی حائز اهمیت است و محکومیت به مجازات اصلی نباید موجب محرومیت دایمی از حقوق اجتماعی باشد، برای اشخاص حقوقی نیز مهم است و حتی می‌توان گفت از لحاظ اقتصادی اهمیتی دوچندان دارد، لذا در قسمت چهارم نحوه اعاده حیثیت اشخاص حقوقی مورد اشاره قرار گرفته است (۴).

۱. عدم قابلیت اعمال مجازات‌های تبعی قانون مجازات اسلامی

در بیشتر نظام‌های حقوقی دنیا، علاوه بر اعمال مجازات اصلی بر محکوم‌علیه، مجازات‌های دیگری تحت‌عنوان مجازات تبعی پیش‌بینی شده است و وی را مدتی از حقوق اجتماعی محروم می‌کند که منطقی می‌نماید؛ زیرا انتظارات افکار عمومی و اقتضائات برخی مشاغل ایجاب می‌کند که اگر شخص مرتکب جرمی شد فوراً به مشاغل حساس منصوب نشود یا اینکه نتواند از برخی امتیازات خاص استفاده کند، چون این شخص با ارتکاب جرم، حیثیت ضداجتماعی خود را نشان داده است و ممکن است اگر به مشاغل مذکور گمارده شود مجدداً وسوسه ارتکاب جرم در وی پدیدار شود. پس ضروری است بعد از اجرای مجازات اصلی، مدتی از برخی مشاغل و امتیازات تحت‌عنوان حقوق اجتماعی محروم شود. همین استدلال در خصوص اشخاص حقوقی نیز قابل استفاده است. این

اشخاص که تعدادشان رو به افزایش است نه تنها احتمال ارتکاب جرم از سوی آنها وجود دارد، بلکه به دلیل وسعت و گستردگی دامنه بزهکاری، تبعات و آثار جرایم آنها، به مراتب بیشتر است. مضافاً اینکه اشخاص حقوقی مانند اشخاص حقیقی از حق و تکلیف برخوردار می‌شوند و ممکن است مشاغل و موقعیت‌های حساسی را عهده‌دار شوند. از این رو، غیرمنطقی است که در خصوص این اشخاص فقط مجازات اصلی اعمال شود و بلافاصله بتوانند از حقوق اجتماعی بهره‌مند شوند، لذا باید این امکان وجود داشته باشد که مجازات تبعی نیز در مورد آنها اعمال شود.

قانون مجازات اسلامی در ماده ۲۶ طیف وسیعی از مصادیق محرومیت از حقوق اجتماعی را به عنوان مجازات تبعی پیش‌بینی نموده است. در خصوص اینکه آیا این مجازات‌ها در مورد اشخاص حقوقی قابل اعمال است یا خیر؟ ممکن است ادعا شود که مجازات‌های تبعی ماده ۲۶ خاص اشخاص حقیقی است، چون در تبصره‌های یک و دو ماده ۲۶ از کلمات «مستخدمان» و «هر کس» استفاده نموده که با توجه به این عبارات، این نکته استنباط می‌شود که این مجازات‌ها شامل اشخاص حقوقی نمی‌شود. علاوه بر اصل قانونی بودن جرم و مجازات که باید در خصوص انواع مجازات‌های این اشخاص رعایت شود (Kalvodová, 2013, 2265 و میلانی، ۱۳۸۶: ۷۳) می‌توان اضافه کرد که مجازات‌های تبعی پیش‌بینی شده در ماده مذکور با توجه به نوع و ماهیت، اصولاً قابلیت اعمال در مورد اشخاص حقوقی را ندارد. برای نمونه، مجازات‌های محرومیت از استخدام در ادارات دولتی یا داوطلب شدن در انتخابات نمایندگی مجلس شورای اسلامی و شورای شهر و روستا، خاص اشخاص حقیقی است و اصولاً چنین امتیازاتی برای اشخاص حقوقی متصور نیست یا اینکه این اشخاص به دنبال چنین منافعی نیستند و صحبت از آن نیز، برای آنها اهمیتی نخواهد داشت.

بحث مجازات‌های تبعی از آن جهت حائز اهمیت است که در خصوص اشخاص حقیقی مسیر طولانی را از قبل از انقلاب پیموده (سلمان پور و کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۲۵) و امروز به شکل مواد ۲۵ و ۲۶ در قانون مجازات اسلامی درآمده است. صرف‌نظر از ایرادات وارده به آن از نقطه نظر جرم-شناختی و جامعه‌شناختی مفید است؛ با این توضیح که وقتی کسی مرتکب جرمی شده و در دادگاه صالح محکوم می‌شود اعتبارش مخدوش گردیده و جامعه نیز به وی اعتماد ننموده و از سپردن امور عمومی به وی امتناع می‌کند. در واقع او را از تمام یا پاره‌ای از حقوق اجتماعی محروم می‌نماید تا هم جامعه حمایت شده و مصون بماند و هم محکوم‌علیه بیشتر تأدیب و تنبیه شود (سلیمی، ۱۳۷۹: ۷۲). اما در خصوص اعمال این مجازات بر اشخاص حقوقی خلاء قانونی وجود دارد. از این-رو، ماهیت اشخاص حقوقی و نوع جرایم ارتكابی ایجاب می‌کند که قانونگذار بر مبنای توجیهات

خاص، مجازات‌های تبعی ویژه آنها را پیش‌بینی نماید تا در موارد مصرح اعمال شود که در صفحات بعدی به این موارد اشاره می‌شود.

۲. توجیه اعمال مجازات تبعی بر اشخاص حقوقی

به‌طور کلی توجیه یک اقدام برای پیش‌بینی در قانون بدین جهت است که نشان داده می‌شود آن اقدام عقلانی و منطقی یا قابل پذیرش از نظر حقوقی است یا هر دوی این ویژگی‌ها را دارد و درصدد است که استدلال‌ها و نظریات مخالف را باطل یا کم‌رنگ کند (محمودی جانکی و روستایی، ۱۳۹۲: ۴۲). مجازات نیز به‌عنوان یکی از انواع واکنش‌های اجتماعی در مقابل جرم و پذیرش آن توسط جامعه نیاز به توجیه دارد اما، بسته به اینکه اصلی یا تبعی یا تکمیلی باشد توجیه و مبنای آن متفاوت خواهد بود. همچنین این توجیهاست بسته به اینکه فاعل آن چه شخصی باشد، متفاوت است. برای مثال، همانطور که نمی‌توان یک مجازات مشابه برای اشخاص حقیقی و حقوقی تعیین نمود، در پاره‌ای از موارد هم نمی‌توان توجیه مشابه برای مجازات این اشخاص یافت، خواه آن مجازات، اصلی یا تکمیلی و یا تبعی باشد. در این راستا، مجازات تبعی یکی از انواع کیفرهای پیش‌بینی شده در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ علیه محکومان حقیقی است که توجیهاست خاص خود را دارد و به این دلیل نوع آنها نیز متفاوت است که علیه اشخاص حقوقی قابل اعمال نیست. همانطور که اشاره شد قانون مذکور در خصوص اعمال این مجازات علیه اشخاص حقوقی ساکت است، باوجود این، ضرورت‌هایی وجود دارد که اعمال این نوع مجازات را برای اشخاص حقوقی توجیه می‌کند. بدیهی است این توجیهاست پیش‌بینی انواع جداگانه‌ای از مجازات تبعی را می‌طلبد که در ادامه به آن اشاره می‌شود.

۱.۲. توجیه حقوقی

تحقق عدالت و رعایت اصل تساوی بین تابعان حقوق کیفری از مهم‌ترین علل و اهداف تصویب قوانین از سوی دولت‌هاست و در چند دهه اخیر دست‌اندرکاران نظام عدالت کیفری با شناسایی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و بر شمردن آنها به‌عنوان تابعان حقوق کیفری در صدد نیل به چنین اهدافی بوده‌اند. اما، این به رسمیت شناختن باید همه‌جانبه و با در نظر گرفتن تمامی زوایای حقوقی و فرایند عملی باشد و نباید فقط به یک جنبه از آن، یعنی پیش‌بینی مجازات اصلی منتهی شود. نگاه برابر به اشخاص مذکور حکم می‌کند که در مرحله عملی و فرایند دادرسی نیز، سازوکارهای اعمال مجازات‌های تبعی فراهم شود. بر این مبنا، در ادامه با بررسی خلاها و توجیهاست

حقوقی، ضرورت پیش‌بینی این مجازات‌ها تحلیل می‌شود تا بتوان به تحقق عدالت و نگاه برابرانه بین اشخاص حقیقی و حقوقی نائل شد.

۲.۱.۱. توجیه حقوقی بر مبنای اصل تساوی مسئولیت کیفری

مسئولیت کیفری یعنی این که شخص، برخوردار از نوعی وضعیت و صفتی خاص است که به موجب آن قابلیت می‌یابد تا بار تبعات جزایی رفتار مجرمانه خود را تحمل کند و پس از تحقق قابلیت و اهلیت در مرتکب جرم، تبعات جزایی رفتار مجرمانه به قهر بر او تحمیل می‌شود و سرانجام، مرتکب جرم به اجبار و به ناگزیر تبعات جزایی رفتار خود را تحمل می‌کند (میرسعیدی، ۱۳۹۰: ۲۲). منظور از اهلیت و قابلیت مذکور، یعنی این که رفتار مجرمانه از فاعلی مقصر و قابل سرزنش (واجد علم و اراده) ناشی شده باشد و در این صورت است که مرتکب قابلیت تحمل تبعات کیفری رفتار مجرمانه را پیدا می‌کند (همان، صص ۹۲-۸۸). هر چند مفهوم مذکور در خصوص اشخاص حقیقی بیان شده است، اما با اندکی تعمق در مورد اشخاص حقوقی نیز صدق می‌کند. با این توضیح که امکان انعقاد قراردادهای حقوقی و مسئولیت مدنی و تجاری اشخاص حقوقی امری بدیهی است که در قوانین مختلف از جمله مواد ۵۸۸ و ۱۲۴ قانون تجارت به رسمیت شناخته شده است. بر این مبنا گفته شده است، همان اراده‌ای که اشخاص حقوقی را برای انجام تجارت و انعقاد قرارداد توانا و نسبت به تخلفات صورت گرفته و زیان وارده متعهد می‌سازد، آنها را قادر به ارتکاب جرم و قابل برای مسئولیت کیفری می‌نماید. پس اشخاص حقوقی مانند اشخاص حقیقی دارای اراده‌اند، با این تفاوت که اراده آنها از نوع اراده جمعی است (حبیب‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۶) لذا مسئولیت و پاسخگویی آنها در مقابل جرایم ارتكابی و قراردادهای منعقدہ باید برابر باشد. از این رو، با توجه به وجود اراده جمعی در اشخاص مذکور و تحقق مسئولیت کیفری در مورد آنها، تساوی مسئولیت کیفری زمانی محقق می‌شود که در تمامی فروع آن از جمله ظروف مشدده و تخفیف‌دهنده مجازات صدق کند و از سوی قانون‌گذار پذیرش شود. حتی برخی معتقدند تشدید کیفر و مسئولیت کیفری به اعتبار حالت خطرناک مرتکب، مشکلی ندارد (Hart, 2008: 182). در همین راستا، نظر به اینکه دامنه جرایم ارتكابی اشخاص حقوقی بسیار زیاد است، لذا حالت خطرناکی اشخاص حقوقی شدیدتر است و بر همین مبنا، شناسایی مسئولیت کیفری آنها، اعمال گونه‌های مختلف مجازات‌ها از جمله تبعی و حتی تشدید آن را توجیه می‌کند.

با وجود این، تساوی مسئولیت کیفری در تمامی فروع آن نسبت به اشخاص حقوقی به‌ویژه در اعمال مجازات‌های تبعی پذیرفته نشده است. در خصوص این مجازات‌ها نکته قابل ذکر اینکه تا وقتی که مدت مجازات تبعی بزهرکار به پایان نرسیده است، اصطلاحاً گفته می‌شود محکومیت

کیفری مؤثر دارد و بر این اساس، در این مدت نه تنها از حقوق اجتماعی، بلکه از پاره‌های مساعدت‌ها و تخفیفات قانونی نیز محروم می‌شود و در برخی حالات مشمول برخی تشدید مجازات‌های قانونی می‌گردد. به بیان دیگر، ملاک مقام قضایی جهت اعمال یا عدم اعمال موارد مزبور، عدم اتمام مدت مجازات تبعی است. برای نمونه، اگر شخص حقیقی پس از تحمل مجازات تبعی، به اعاده حیثیت نائل آمد، سابقه کیفری مؤثر وی پاک شده و همسنگ غیر بزهکاران محسوب و اگر مجدداً مرتکب جرمی شود، مشمول قواعد تکرار جرم و کیفیات مشدد نخواهد شد و جرم مزبور، مستقلاً و بدون توجه به محکومیت قبلی مورد دادرسی و مجازات قرار می‌گیرد (صانعی، ۱۳۸۲: ۷۹۳). اما وضعیت محکومیت کیفری مؤثر در خصوص اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ابهام دارد و معلوم نیست در مواردی که قانون‌گذار فقدان سابقه کیفری مؤثر را شرط اعمال تخفیف یا مساعدتی دانسته است چگونه باید فقدان سابقه کیفری مؤثر را احراز کرد. برای مثال، یکی از شرایط صدور حکم به معافیت از کیفر مطابق ماده ۳۹ ق.م.ا. فقدان سابقه کیفری مؤثر است. حال اگر شخص حقوقی مرتکب یک جرم تعزیری درجه ۷ یا ۸ گردد و جهات تخفیف و سایر شروط ماده مزبور وجود داشته باشد، چگونه می‌توان در خصوص این اشخاص حکم به معافیت از کیفر صادر کرد، در حالی که مشخص نیست سابقه کیفری مؤثر آنان چه وضعیتی دارد.

حالت دیگر، اعمال مقررات تکرار جرم و ارتباط آن با سابقه کیفری مؤثر است که ضرورت پیش‌بینی مجازات تبعی را برای اشخاص حقوقی توجیه می‌کند. مطابق ماده ۱۳۷ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات ۱۳۹۹ چنانچه شخصی که سابقه کیفری به جرایم تعزیری درجه یک تا پنج دارد و تا زمانی که به اعاده حیثیت نائل نشده است، مرتکب جرم تعزیری درجه یک تا شش دیگری شود، مشمول مقررات تکرار جرم خواهد شد. منظور از حصول اعاده حیثیت در این ماده همان اتمام مدت سابقه کیفری مؤثر است که به عنوان یک شرط وجودی جهت اعمال مقررات تکرار جرم پیش‌بینی شده است. حال سوال قابل طرح اینکه اگر یک شخص حقوقی که سابقه ارتکاب جرایم تعزیری درجه یک تا پنج در سجل کیفری دارد، مجدداً مرتکب جرایم مشابه شود، اعاده حیثیت یا سابقه کیفری مؤثر وی چگونه محاسبه و مقررات تکرار جرم اعمال می‌شود؟ آیا باید همان مدت‌های ماده ۲۵ قانون مجازات اسلامی را ملاک قرار داد یا مدت دیگری، خاص این اشخاص پیش‌بینی شود؟ بدو اشاره شد مواد ۲۵ و ۲۶ قانون مذکور مختص اشخاص حقیقی است و همان‌گونه که مجازات‌های تبعی این مواد در خصوص اشخاص حقوقی قابل اعمال نیست، مدت‌های پیش‌بینی شده در آن هم نمی‌تواند ملاک عمل قرار داده شود. مضافاً اینکه اصل بر قانونی بودن جرم و مجازات است که این اصل شامل تمامی مجازات‌ها اعم از اصلی، تکمیلی و تبعی و تمامی

تخفیفات و تشدیدها می‌شود. همین استدلال در خصوص شمول مرور زمان نیز قابل اعمال است؛ به این شرح که اگر اشخاص حقیقی به مجازات جرمی محکوم شوند و حکم صادره اجرا نگردد، پس از شمول مرور زمان باید مدت‌های ماده ۲۵ قانون مجازات اسلامی سپری شود تا این اشخاص به اعاده حیثیت نائل شوند. اما در خصوص اشخاص حقوقی قانون ساکت است و این پرسش مطرح می‌شود که چنانچه احکام صادره علیه اشخاص مذکور اجرا نشد می‌توان ادعا کرد که چون مجازات تبعی پیش‌بینی نشده است، فوراً به اعاده حیثیت نائل می‌شوند؟ اگر پاسخ مثبت باشد تبعیض غیر منطقی در خصوص اشخاص حقیقی به وجود خواهد آمد، به‌ویژه آنکه جرایم اشخاص حقوقی از نظر تبعات و آثار گسترده‌تر است. از این‌رو، بدیهی است وقتی که قانون، اشخاص حقوقی را به رسمیت شناخته است و به تبع آن دارای حقوق و تکالیف می‌داند، پس می‌توان به عنوان مجازات تبعی، این اشخاص را از حقوقی که خاص آنان است و در قوانین و مقررات مورد تصریح قرار گرفته، محروم ساخت. اشخاص حقیقی نیز این‌گونه است که قانون‌گذار آنها را به رسمیت شناخته و برای آنها حقوق و تکالیفی به‌عنوان یک شهروند مقرر کرده است و در صورت ارتکاب جرم علاوه بر مجازات اصلی به تبع آن، مدتی از برخی حقوق اجتماعی محروم می‌کند. پس، همانگونه که عدالت حکم می‌کند هر دوی اشخاص حقیقی و حقوقی در صورت ارتکاب جرم مجازات شوند، به همان ترتیب نیز باید مجازات تبعی بر هر دو اعمال شود و دلیلی بر استثنای اشخاص حقوقی وجود ندارد.

۲.۱.۲. توجیه حقوقی با توجه به کاربردهای سجل قضایی

یکی از توجیهات مهم ضرورت پیش‌بینی مجازات تبعی اشخاص حقوقی، وجود سجل قضایی برای این اشخاص است، که مانند اسناد سجلی ثبت احوال به مثابه شناسنامه حقوقی اشخاص می‌باشد. در سجل قضایی مواردی مانند کلیه محکومیت‌های کیفری، قرارهای منع یا موقوفی تعقیب، رأی برائت، مراتب اعاده حیثیت محکومان مشمول محرومیت از حقوق اجتماعی به عنوان مجازات تبعی و ... درج می‌شود.

به علاوه سجل قضایی این امکان را به صاحب منصبان قضایی می‌دهد که با شناخت شخصیت فرد بزه‌کار، در تطبیق مجازات متناسب، تخفیف، تشدید یا تعلیق مجازات‌های وی تدابیر شایسته اتخاذ کنند و مقام‌ها و مسئولان کشوری را در تشخیص صلاحیت افراد در امکان ورود به برخی مشاغل کمک خواهد کرد (شریفی و رجبیه، ۱۳۹۵: ۲۶). از این‌رو، عدم پیش‌بینی مجازات تبعی، وجود نهادی بنام سجل قضایی را بی‌هوده جلوه می‌دهد. یکی از مهم‌ترین کارکردهای سجل قضایی،

امکان تقاضای گواهی عدم سوء پیشینه است.^۱ بدیهی است این گواهی وقتی دارای اهمیت است که شخص به موجب مجازات اصلی از حقوق اجتماعی محروم شده باشد و بعد از اتمام مجازات تبعی در صدد باشد به جامعه بازگردد تا از این حقوق بهره‌مند گردد. در این حالت باید از واحد سجل کیفری دادسرا گواهی مزبور را اخذ نماید با این مضمون که سابقه کیفری مؤثر ندارد. هر چند در قانون مجازات اسلامی امکان نائل شدن به اعاده حیثیت فقط در خصوص اشخاص حقیقی پیش‌بینی شده است، اما در شق «ب» ماده ۱۲ آیین‌نامه سجل قضایی مصوب ۱۳۹۸ امکان تقاضای گواهی عدم سوء پیشینه برای اشخاص حقوقی نیز پیش‌بینی شده است. مطابق این ماده، اشخاص متقاضی گواهی مذکور در درخواست خود باید نکاتی مانند شناسه ملی، شماره ثبت، تاریخ تاسیس، نوع شخصیت حقوقی را و ... را قید کنند. یقیناً درخواست صدور گواهی عدم سوء پیشینه و صدور آن توسط واحد سجل کیفری برای اشخاص حقوقی بدون پیش‌بینی مجازات تبعی کاری بی‌هوده خواهد بود. به بیان دیگر، پیش‌بینی امکان صدور گواهی عدم سوء پیشینه برای اشخاص حقوقی حاکی از ضرورت پیش‌بینی مجازات‌های تبعی برای این اشخاص است. به ویژه اینکه آیین‌نامه سجل کیفری، مصوب قوه قضاییه است که این قوه مجری قوانین است و در عمل ضرورت پیش‌بینی چنین مواردی را درک کرده است. اما قانون مجازات اسلامی مصوب نمایندگان مجلس بعضاً با اطلاعات غیر حقوقی است که به نظر می‌رسد عدم پیش‌بینی مجازات تبعی در این قانون به دلیل مسامحه و عدم اشراف به بحث عملی مجازات‌های تبعی بوده است. نکته قابل توجه آن که در شق «خ» بند ۳ ماده ۱۸ آیین‌نامه مذکور در قسمت اطلاعات مشترک اشخاص حقیقی و حقوقی به محرومیت از حقوق اجتماعی اشاره کرده است که باید در سامانه سجل کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی درج شود. اشاره به چنین مواردی در یک مقررره از سوی قوه قضاییه که مجری قانون است و موارد عملی را درک کرده است به وضوح حاکی از ضرورت پیش‌بینی مجازات‌های تبعی برای اشخاص حقوقی است. به بیان دیگر، در آیین‌نامه مزبور تلویحاً محرومیت از حقوق اجتماعی را به عنوان مجازات تبعی به رسمیت شناخته است.

۲.۲. توجیه فلسفی

همانطور که جامعه جهت تأمین مصالح خود به اشخاص حقیقی که مرتکب جرم شده‌اند، بلافاصله اعتماد نمی‌کند و با یک اقدام پیش‌دستانه آنها را مدتی از حقوق اجتماعی محروم می‌کند (رستمی غازانی و واعظی، ۱۳۹۰: ۷۷)، به طریق اولی نیاز است که چنین رویکردی در خصوص اشخاص

۱. لازم به ذکر است رئیس قوه قضاییه در اجرای ماده ۴۸۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات ۱۳۹۴ آیین‌نامه سجل قضایی را در تاریخ ۱۳۹۸/۷/۲۳ به تصویب رسانده است.

حقوقی نیز وجود داشته باشد، زیرا آثار و تبعات جرایم ارتكابی اشخاص حقوقی بسیار گسترده‌تر از اشخاص حقیقی است. از لحاظ فلسفی، اعمال مجازات تبعی بر اشخاص مزبور، از دو منظر بازدارندگی و ناتوان‌سازی قابل توجه است که می‌توان به‌عنوان توجیهی منطقی از آنها یاد کرد.

۱.۲.۲. بازدارندگی

یکی از توجیہات مهم جهت اعمال کیفرهای تبعی علیه اشخاص حقوقی، ارباب یا بازدارندگی به دو معنی خاص و عام است. کیفر به تعبیر برخی صدای قانون و حتی صدای اجتماع است؛ لذا باید آن نکوهش و ملامتی را که بزهکاران به‌دلیل ارتکاب اعمال مجرمانه شایسته آن هستند، به آنها منتقل کند و از این طریق، باعث پیشمانی بزهکار از ارتکاب جرم و جلوگیری از ارتکاب جرم توسط وی و دیگران در آینده شود (Duff, 2001: xvii). هر چند هدف بازدارندگی مجازات در نوشتگان حقوقی ناظر بر اشخاص حقیقی است، اما منعی ندارد که چنین هدفی در مورد اشخاص حقوقی نیز دنبال شود؛ به‌ویژه آنکه بیان شد اشخاص حقوقی متشکل از مجموعه‌ای افراد انسانی است و اراده جمعی (جمعی از انسان‌ها) در آن حاکم است. از این‌رو، اعمال کیفر (تبعی یا اصلی) می‌تواند در نهایت منجر پیشمانی اراده جمعی شخص حقوقی بزهکار از ارتکاب جرایم دیگر در آینده و نیز سایر اشخاص حقوقی ناکرده بزه بیانجامد. به بیان دیگر، اگر اشخاصی که از قانون تخطی می‌کنند مشمول مجازات شوند، در این صورت، تمامی شهروندان احتمال مجازات شدن را پیش‌بینی می‌کنند و هدف بازدارندگی حاصل می‌شود که در مورد اشخاص حقوقی نیز صدق می‌کند (Duff, Op.cit.,: 12).

ناگفته نماند پذیرش اصل مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی خود به تنهایی به یک انقلاب نظری و عملی در نظام حقوق کیفری بدل گردیده و همواره محل بحث و گفتگو و جولان اندیشه‌های صاحب‌نظران بوده است و نقطه تلاقی و انطباق این اندیشه‌ها هیچ‌گاه در یک موضع موافق شکل نگرفته است (قناد و اکبری، ۱۳۹۴: ۳۸)؛ به گونه‌ای که در نوشته‌های حقوقی پیشتر عقیده بر این بوده که اندیشه بازدارندگی علیه اشخاص مذکور نامانوس و غریب است، زیرا این اشخاص روح و جسمی ندارند تا با مشاهده مجازات عبرت بگیرند.^۱ همچنین گفته شده که اشخاص حقوقی بنا به دلایلی دارای شخصیت‌اند که یک فرض حقوقی است و با هدف سهولت به رسمیت شناخته شده است. در واقع، اشخاص حقوقی دارای ماهیتی مستقل از افراد تشکیل دهنده آنها نیستند و این افراد هستند که به نام شخص حقوقی تصمیم می‌گیرند. از این‌رو، پیامد ارباب و

۱. در این خصوص برخی عقیده دارند که اشخاص حقوقی موجوداتی فاقد مغزند که نمی‌توانند بیاندیشند و قصد مجرمانه داشته باشند (Lee, 2011; 756; شریفی، ۱۳۹۸، ۹۹).

بازدارندگی مجازات اشخاص حقوقی صرفاً متوجه مدیران، کارکنان و سهامداران آنها خواهد بود و بدیهی است که با تغییر در افراد تشکیل دهنده شخص حقوقی پیامد مذکور نیز منتفی خواهد بود (حسنی، ۱۳۹۰: ۳۷۹) و نیز اینکه معمولاً مجازات اشخاص حقوقی به صورت جزای نقدی است که چنین مجازاتی بار سنگینی بر دوش این اشخاص نیست و به راحتی آن را پرداخت می‌کنند، لذا در عمل هیچ یک از دو شکل ارباب محقق نخواهد شد. باوجود این، در پاسخ می‌توان ادعا کرد که هدف بازدارندگی در خصوص اشخاص حقوقی نیز قابل طرح است (Henning, 2009, 4) و اتفاقاً مجازات تبعی اشخاص مذکور بسیاری از ایرادات را رفع خواهد کرد و حتی در پاره‌ای موارد اثر ارباب مجازات تبعی بسیار بیشتر از مجازات اصلی است که این تأثیرگذاری در مورد اشخاص حقیقی نیز قابل درک است.^۱

به عنوان مثال، محرومیت از شرکت در مزایده جهت گرفتن یک قرارداد پیمانکاری سودآور برای مدتی به عنوان مجازات تبعی به مراتب سنگین‌تر از جزای نقدی یا برخی دیگر از مجازات‌های خاص این اشخاص است. همچنین اگر هیأت مدیره‌ای در صدد باشد که یک شخص حقوقی را خریداری کند یا این که بخواهند در آن مسئولیتی را قبول کنند و آن شخص حقوقی به دلیل مجازات تبعی از پاره‌ای از حقوق اجتماعی خاص این اشخاص محروم باشد، احتمال عدم خریداری یا عدم قبول مسئولیت بیشتر است. اشخاص حقوقی غیر بزهکار هم با ملاحظه چنین وضعیتی اگر قصد ارتکاب جرمی را داشته باشند با احتمال محکومیت به مجازات تبعی ممکن است از ارتکاب جرم منصرف شوند. این استدلال هم دیگر رد شده است که «اشخاص حقوقی روح و جسمی ندارند تا سختی مجازات را درک کنند.» نیک می‌دانیم که با اعمال مجازات بر اشخاص حقوقی، در نهایت اشخاص حقیقی تشکیل دهنده، رنج و عذاب می‌بینند (Eser and etc, 1998, 155 - 156)، پس با اعمال مجازات تبعی نیز همان اشخاص تحمل رنج می‌کنند. از این‌رو، با اعمال مجازات تبعی گونه‌های مختلفی از ارباب اعم از عام، خاص، نهایی و مطلق (جوان جعفری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۸-۶۳) و حتی در پاره‌ای موارد بهتر از وضعیت اعمال مجازات اصلی حاصل می‌شود و می‌تواند به عنوان توجیهی جهت اعمال این گونه مجازات‌ها محسوب شود. به بیان دیگر، تجربه تحمل برخی مجازات‌های تبعی مانند محرومیت از شرکت در مزایده‌ها آنقدر ناخوشایند است که مانع از تکرار جرم در آینده خواهد شد و بازدارندگی عام از طریق تهدید به اعمال چنین مجازاتی متوجه سایر

۱. در هر صورت باید توجه داشت که مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی نیز مانند اشخاص حقیقی، شخصی است و به دیگران سرایت نخواهد کرد و هرگاه اتهامی به آنها وارد گردید همانند شخص حقیقی، برخوردار از کلیه اصول کلی و عادلانه رسیدگی کیفری و محاکمات جزایی است و دادگاه‌ها تا زمانی که دلایل کافی برای تعقیب اشخاص حقوقی نداشته باشند، حق ورود به این عرصه را نخواهند داشت (Charles, 2007: 412).

اشخاص حقوقی نیز می شود که انتظار این است با ترس از تحمیل مجازات تبعی، از ارتکاب جرم بازداشته شوند.

لازم به ذکر است تنوع و شدت مجازات تبعی قابل اعمال بر اشخاص حقوقی، تأثیر به‌سزایی بر بازدارندگی این اشخاص دارد. مجازات تبعی باید آنچنان شدید و متناسب باشد که منافع جرم احتمالی ارتكابی را کم‌رنگ کند. از آنجا که جرایم اشخاص حقوقی بیشتر جنبه مالی دارد و همواره مناسب‌ترین مجازات محسوب می‌شود (موسوی مجاب و رفیع‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۸۷)، لذا برخی مجازات‌های تبعی نیز باید مبتنی بر تئوری سودمندی بنام باشد، تا جنبه بازدارندگی داشته باشد (خالقی و شاهچراغ، ۱۳۹۳: ۷۰). به عنوان مثال، وقتی یک شخص حقوقی احتمال بدهد که در صورت ارتکاب جرم کلاهبرداری ولو میلیاردی، برای چندین سال به عنوان مجازات تبعی از تبلیغ در رسانه‌ها یا شرکت در قراردادهای پیمانکاری محروم خواهد شد، با یک محاسبه عقلانی و اقتصادی از ارتکاب جرم منصرف می‌شود. مانند بسیاری از اشخاص حقیقی، وقتی که مرتکب جرم می‌شوند بیشتر نگران محرومیت از حقوق اجتماعی و استخدامی هستند تا مجازات اصلی جرم ارتكابی.

۲.۲.۲. اتوان‌سازی

اگر بزهکاران از جامعه قانونمدار طرد شوند، در نتیجه از حمایت دولت و امتیازات و برخی حقوق محروم و تا حدودی توان مجرمانه آن گرفته می‌شود. در این حالت، آنها دشمنانی محسوب خواهند شد که جامعه باید به هر روش ممکن در برابر آنها از خود محافظت کند (Duff, Op.cit., 40) یکی از این روش‌ها، ناتوان‌سازی مجرمان است. اندیشه ناتوان‌سازی پیشتر با هدف کنترل حالت خطرناک بزهکاران حقیقی و بعد از شکست و ناکارایی سیاست‌های اصلاحی مطرح شد. در این میان، عقیده بر این بود که اقلیتی از بزهکاران، بیشترین میزان جرایم در جامعه را مرتکب می‌شوند، از این رو، با توجه عدم کارایی برنامه‌های اصلاح و درمان، باید به اجرای سیاست‌های سخت‌گیرانه و خنثی‌کننده نسبت به بزهکاران اقدام نمود (martinson, 1974: 25). مطابق این دیدگاه، افراد بزهکار با توجه به درجه خطرناکی باید مشمول برنامه‌های مدیریتی و توان‌گیرانه قرار بگیرند. در این راستا، هدف ناتوان‌سازی مجازات‌ها با استقبال شایانی از سوی مقامات نظام عدالت کیفری مواجه شد و مقرر شد با توجه به اینکه زندگی بزهکاران خطرناک همواره آمیخته با جرم و خشونت است، زندان طولانی مدت با هدف گرفتن توان مجرمانه برای آنها بهترین مکان برای گذران زندگی آینده باشد (ساعدی و قیاسی، ۱۳۹۳: ۱۲۲).

هرچند ایده ناتوان‌سازی در خصوص اشخاص حقیقی مطرح شده است، اما با توجه به هدف از طرح این اندیشه که همان حفظ امنیت و تأمین مصالح شهروندان است، می‌توان آن را نسبت به اشخاص حقوقی نیز مطرح نمود و چنین هدفی را از اعمال مجازات این اشخاص دنبال کرد. به‌ویژه آنکه شهروندان راحت‌تر به اعمال مجرمانه اشخاص حقوقی اعتماد می‌کنند و وسعت جرایم آنها بسیار زیاد است. بیان شد که بیشتر مجازات‌های اصلی اشخاص حقوقی جنبه مالی دارند، لذا این احتمال وجود دارد نتواند بازدارندگی چندانی داشته باشد و یا توان مجرمانه آنها را خنثی کند. اما اعمال مجازات‌های تبعی با مصادیق مختلف می‌تواند به نحو بهتری به خنثی‌سازی منجر شود.

به بیان دیگر، با توجه به افزایش تعداد و گستردگی فعالیت‌ها و وسعت نتیجه جرایم شخص حقوقی در جامعه کنونی و تأثیرات متقابل و ارتباطات میان این اشخاص با جامعه و تأثیرپذیری از یکدیگر لازم می‌نمایند که با هدف خنثی‌سازی مجازات‌های تبعی را نیز برای اشخاص حقوقی جهت حفظ منافع جامعه در نظر گرفت. بدین معنی که شخص حقوقی در صورت ارتکاب جرم، باید به تبع مجازات اصلی، مدتی از امتیازات و حقوق اجتماعی محروم شود که نه تنها مجازاتی برای خود شخص حقوقی است، بلکه به سود جامعه و شهروندان هم می‌باشد. در این حالت، مجازات تبعی در راستای حمایت از منافع جامعه نوعی نقش خنثی‌کننده دارد که برای مدتی می‌تواند توان مجرمانه اشخاص مذکور را بگیرد و جامعه را از خطرات آنها در امان نگه دارد (Thomas, 2019, 931-932). چنین مدت زمانی برای اعتماد و اطمینان مجدد به اشخاص حقوقی و طی کردن مسیر دوباره جامعه‌پذیری توسط این اشخاص لازم است. برای نمونه، اگر شخص حقوقی در اثر مجازات تبعی از تبلیغ در رسانه‌ها محروم یا اینکه از شرکت در مناقصات منع شود، در مدت مجازات تبعی توان مجرمانه‌اش گرفته می‌شود و قادر نخواهد بود جرایمی را از طرق مزبور مرتکب شود و بدین‌سان از احتمال بزه‌دیدگی شهروندان کاسته می‌شود. همچنین اگر بدون طی کردن مجازات تبعی، شخص حقوقی به شرایط و امتیازات سابق خود برگردد، به نوعی یک محرک و تشویق‌کننده برای سایر اشخاص حقوقی در ارتکاب جرم می‌باشد و برای اشخاص حقیقی که جرایم کلان را در قالب تشکیل یک شخص حقوقی مرتکب شوند. لذا مجازات نکردن شخص حقوقی مجرم می‌تواند آثار سوئی بر جامعه و افراد آن داشته باشد.

از این رو، وقتی که قانون‌گذار علاوه بر مجازات اصلی، مجازات‌های تبعی را نیز برای جرایم ارتكابی اشخاص حقوقی در نظر می‌گیرد، درصدد است با ناتوان‌سازی اشخاص حقوقی بزه‌کار، نوعی اطمینان خاطر و آسودگی در بین شهروندان و سرمایه‌گذاران و فعالان اجتماعی ایجاد کند تا با اطمینان در برنامه‌ها و طرح‌های شخص حقوقی مشارکت کنند و می‌تواند حاوی این پیام باشد که جامعه محیطی مناسب برای سرمایه‌گذاری است (رحمدل، ۱۳۹۸: ۷۶)، زیرا نظام عدالت کیفری با

اعمال مجازات تبعی توان مجرمانہ اشخاص حقوقی بزهکار را خنثی کرده است. مضافاً می توان ادعا کرد کہ اعمال مجازات مزبور بر اشخاص حقوقی از سوی قانون گذار، بیش از آنکہ با هدف سزاگرایی و پیشگیری از جرم باشد، با هدف افزایش اعتماد عمومی نسبت بہ سرمایہ گذاری و فعالیت های اجتماعی در بخش خصوصی است تا در توسعه و رشد امور اقتصادی و اجتماعی وقفہ ایجاد نگردد.

۳. انواع مجازات های تبعی قابل اعمال

این عقیدہ درست است کہ مجازات های تبعی مادہ ۲۵ بر اشخاص حقوقی قابل اعمال نیست (پورباقرانی و سیفی، ۹۴: ۱۰۷). اما این دلیل نمی شود کہ مجازات های تبعی خاص این اشخاص شناسایی نشود و بہ دلیل عدم پیش بینی قانون گذار اعمال تبعیض کرد و این اشخاص را مستثنی دانست. اشارہ شد کہ اشخاص حقوقی، حقوق اجتماعی خاص خود را دارند کہ بعد از موجودیت یا بہ دنبال آنها هستند یا اینکہ با این حقوق درصدد تحقق اہداف از پیش تعیین شدہ خود هستند. این حقوق می تواند طیف وسیعی داشته باشد. بر این مبنا، در ادامہ بہ مجازات تبعی خاص اشخاص حقوقی پرداختہ می شود.

۳.۱. شرکت در مناقصات

ہر سالہ مناقصات فراوانی بہ صورت دولتی برگزار می شود. مناقصہ فرایندی است رقابتی برای تأمین کیفیت مورد نظر کہ در آن تعہدات موضوع معاملہ بہ مناقصہ گری کہ کمترین قیمت متناسب را پیشنهاد کردہ باشد، واگذار می شود (احمدی، ۱۳۹۵: ۴۸). مطابق شق «ج» مادہ ۲ قانون برگزاری مناقصات، مناقصہ گر شخص حقیقی یا حقوقی است کہ اسناد مناقصہ را دریافت و در آن شرکت می کند. با توجہ بہ این مقررہ، امکان شرکت در مناقصات برای اشخاص حقوقی نیز امکان پذیر است؛ بہ گونه ای کہ می توانند طرح های بزرگ و اقتصادی گسترده ای را در دست بگیرند.

طبق تبصرہ یک مادہ ۳ قانون برگزاری مناقصات مصوب ۱۳۸۳، وزارت امور اقتصادی و دارایی مکلف است در ابتدای ہر سال نصاب معاملاتی را بر اساس شاخص بہای کالاہا و خدمات اعلام شدہ توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران جہت تصویب بہ ہیات وزیران پیشنهاد نماید. تعیین این حد نصاب ہا در صورت تایید و تصویب ہیأت وزیران اعلام می شود و بہ اطلاع اشخاص حقیقی و حقوقی می رسد. در نہایت مبلغ حد نصاب معاملات کوچک، متوسط و بزرگ تعیین می شود و برگزار کنندگان مناقصہ می توانند بنا بہ قیمت های اعلام شدہ نحوہ برگزاری مناقصہ و مراحل اجرای آن را تعیین کنند.

بدیهی است که شرکت در مناقصات و برنده شدن در آن برای اشخاص حقوقی یک امتیاز مهم محسوب می‌شود و محل کسب درآمد است که می‌توان آن را با استخدام در ادارات دولتی یا سایر مشاغل برای اشخاص حقیقی مقایسه کرد. یعنی همانطور که اشخاص حقیقی بعد از ارتکاب جرم و تحمل مجازات اصلی مدتی از برخی مشاغل و کسب درآمدها محروم می‌شوند، عادلانه این است که اشخاص حقوقی نیز از برخی مشاغل و کسب درآمد به وسیله آن محروم شوند که محرومیت از شرکت در مناقصه‌ها یکی از بارزترین و مشابه‌ترین این مصادیق است (Oecd, 2015, 45) و در تحقق عدالت اجتماعی موثر است. به ویژه اینکه اشاره شد مناقصات به معاملات کوچک و بزرگ تقسیم می‌شود و قانونگذار هیچ تفکیکی در این زمینه به عمل نیاورده است که با توجه به عدم پیش‌بینی مجازات تبعی برای اشخاص حقوقی، می‌توان هر مناقصه‌ای را به این اشخاص واگذار کرد.^۱ حتی در خصوص اشخاص حقیقی، قانونگذار در سپردن مشاغل تفاوت خاصی قائل شده است و در برخی از آنها محرومیت ابدی مقرر کرده است (تبصره ۲ ماده ۲۶ ق.م.ا). جالب آنکه در قانون برگزاری مناقصات مصوب سال ۱۳۸۳ هیچ شرط خاصی برای واگذاری مناقصات به اشخاص حقوقی پیش‌بینی نشده است. از این رو، محرومیت از شرکت در مناقصات به عنوان مجازات تبعی می‌تواند جامعه را برای مدتی از خطرات اشخاص حقوقی بزهکار در امان نگه دارد و این پیام را به اشخاص مشابه می‌دهد که در صورت ارتکاب جرم با مجازات مشابهی مواجه خواهند شد.

۲.۳. عدم ایجاد شعبه و نمایندگی

بسیاری از اشخاص حقوقی در بدو تأسیس ابتدا در یک شهر یا در نهایت یک استان مبادرت به ایجاد شعبه یا نمایندگی می‌کنند. پس از آنکه شروع به فعالیت کردند و کسب و کارشان رونق گرفت، شعبات دیگری در سایر شهرستان‌ها ایجاد می‌کنند و از این طریق درآمد آنها چندین برابر می‌شود. با توجه به فقدان الزامات قانونی در خصوص چگونگی فعالیت شرکت‌های مادر و تابعه (رضائی، ۱۳۹۶: ۱۵۵)، در این زمینه شرایط خاصی برای ایجاد شعبه یا نمایندگی پیش‌بینی نشده است. بلکه معمولاً کارمندان شخص حقوقی به ادارات مربوطه آن شهرستان مراجعه و پس از طی

۱. باید توجه داشت که ماهیت و ساختار نظام اقتصادی یک کشور از لحاظ علت‌شناسی جرایم شرکتی، از اهمیت والایی برخوردار است. گاه ماهیت و ساختار نظام‌های اقتصادی یک کشور و سیاست اقتصادی و مالی که در یک کشور وجود دارد، زمینه را برای ارتکاب جرایم شرکتی فراهم می‌کند مثل وجود پاران‌های دولتی یا تبعیض در اعطای تسهیلات مالی (صادق‌نژاد نائینی، ۱۳۹۶: ۲۰۵-۲۰۴). در این رابطه سهولت شرکت در مناقصات می‌تواند یکی از این موارد باشد.

کردن فرایند اداری و کسب مجوزهای عمومی لازم، شعبه یا نمایندگی مربوطه ایجاد می‌شود.^۱ این در حالی است همانطور که بیان شد اگر یک شخص حقیقی به دنبال استخدام در یک اداره دولتی یا حتی خصوصی باشد علاوه بر قبولی در استخدام باید شرایط خاصی مانند فقدان سابقه کیفری مؤثر را نیز داشته باشد که در صورت استخدام، فقط از یک اداره حقوق کارمندی می‌گیرد. محرومیت از عدم ایجاد شعبه یا نمایندگی برای مدت موقت می‌تواند مجازات تبعی مناسبی برای اشخاص حقوقی باشد (Oecd, 2015, 45) که علاوه بر جنبه بازدارندگی، شباهت زیادی با استخدام اشخاص حقیقی دارد. در شرایط عادی اگر یک شخص حقیقی حتی اگر مرتکب جرایم سنگینی شده باشد حین تحقیقات و محاکمه یا بعد از محکومیت و حین اجرای مجازات اصلی می‌تواند مبادرت به تاسیس شعبه یا نمایندگی کند و مشتریان بیشتری جذب نماید و اگر اندیشه ارتکاب جرم در سر داشته باشد، زمینه برای ارتکاب آن بیش از پیش فراهم می‌شود. زیرا قانونگذار تمهیدات خاصی برای جلوگیری از تاسیس نمایندگی یا ایجاد شعبه پیش‌بینی نکرده است. جالب آنکه برای ایجاد نمایندگی گفته شد که شخص حقوقی باید مجوز لازم را از ادارات کسب کند، مشخص نیست ادارات مزبور، باید بر چه مبنایی باید مجوز اعطا کنند. آیا اگر شخص حقوقی سابقه کیفری داشته باشد، ادارات مربوطه می‌توانند از اعطای مجوز خودداری کنند؟ بدیهی است که پاسخ منفی است و شخص حقوقی با هرگونه سابقه کیفری می‌تواند نمایندگی یا شعبه جدید ایجاد نماید. اما همانطور که اشاره شد برای اشخاص حقیقی علاوه بر قبولی در استخدام ادارات باید شرایط دیگری از جمله فقدان سابقه کیفری مؤثر را احراز کنند. از این رو، جهت اجرای عدالت و عدم تبعیض، اشخاص حقوقی نیز پس از ارتکاب جرم اصلی باید مدتی به عنوان مجازات تبعی از ایجاد شعبه یا نمایندگی جدید محروم باشند؛ زیرا منطقی نیست که به محض ارتکاب جرم بتوانند دامنه فعالیت‌های خود را گسترده‌تر کنند و به ویژه آنکه در اندیشه جرایم بیشتر باشند.

۳.۳. منع از افتتاح حساب جدید

افتتاح حساب جدید به اشخاص حقوقی این قابلیت را می‌دهد که با بانک‌ها و مؤسسات مختلف بتوانند مراوده مالی داشته باشند، وام اخذ کنند یا اینکه دارای دسته چک باشند تا معاملات روزمره

۱. برای نمونه برای تأسیس شعبه شرکت‌های سهامی شرایط زیر لازم است: ۱- ارائه اصل صورت جلسه مجمع عمومی فوق العاده با امضای هیأت رئیسه ضروری است. ۲- ارائه لیست حاضرین در جمع. ۳- ارائه برگ نمایندگی اشخاص حقوقی (چنانچه سهامدار شرکت اشخاص حقوقی باشد). ۴- ارائه اصل آگهی دعوت چنانچه مجمع مذکور با حضور اکثریت سهامداران تشکیل شده باشد. ۵- ارائه مجوز از مراجع ذیصلاح در صورت لزوم.

را با آن انجام دهند. برخی از این موارد مانند داشتن دسته چک نه تنها امتیاز محسوب می‌شود، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز ارتکاب جرم برای اشخاص حقوقی‌ای باشد که انگیزه ارتکاب جرم در سر دارند. اما با پیش‌بینی منع از افتتاح حساب جدید برای اشخاص حقوقی به عنوان یک مجازات تبعی، امکان ارتکاب جرایم بعدی سخت‌تر می‌گردد. مضافاً هدف ارعاب نیز واقع می‌شود و به نوعی احترام به رعایت تساوی مسئولیت کیفری بین اشخاص حقیقی و حقوقی است. منع از افتتاح حساب جدید می‌تواند راهکار پیشگیرانه‌ای برای بسیاری از تخلفات و جرایم بعدی مانند کشیدن چک‌های بلامحل و گرفتن وام‌های کلان باشد. جالب آنکه برخی بانک‌ها در عمل به گونه‌ای منع از افتتاح حساب را به عنوان یک مجازات تبعی اعمال می‌کنند.

برای مثال، یکی از شرایط بانک تجارت برای افتتاح حساب اشخاص حقوقی، بررسی لیست سیاه و استعلام از بانک مرکزی که با نام شرکت (با درج مشخصات حقوقی) و با نام هر یک از مدیران (مدیرعامل و اعضای هیأت مدیره با ذکر مشخصات فردی) توسط مسئول مربوطه به عمل می‌آید (نک. www.tejaratbank.ir). به بیان دیگر، اگر شخص حقوقی متقاضی افتتاح حساب دارای تخلفات بانکی مانند چک‌های بلامحل و ... باشد، بانک از افتتاح حساب خودداری می‌کند. قانون‌گذار می‌تواند چنین رویه‌ای را به عنوان مجازات تبعی اشخاص حقوقی پیش‌بینی نماید.

۴.۳. منع از تبلیغ در رسانه‌ها

باتوجه به اهمیت تبلیغات، منع اشخاص حقوقی از آن می‌تواند به عنوان مجازات مناسبی در نظر گرفته شود. چنانچه اشخاص حقوقی آگاه باشند که در صورت ارتکاب جرم، به عنوان مجازات از تبلیغات منع می‌شوند، ترس از اعمال و تحمیل چنین مجازاتی اثر بازدارندگی بسیار زیادی خواهد داشت؛ به ویژه آنکه اگر به عنوان مجازات تبعی تحمیل شود، میزان بازدارندگی دو چندان خواهد بود. زیرا در مجازات‌های اصلی، اشخاص حقوقی همیشه امید دارند که در طی صدور حکم، دادگاه در میزان مجازات تخفیف دهد یا اینکه از معمول‌ترین نوع مجازات یعنی جزای نقدی استفاده کند که با توجه به امکانات مالی این شرکت‌ها، جزای نقدی چندان بازدارندگی ندارد. اما اگر منع از تبلیغ در رسانه‌ها به عنوان یک مجازات تبعی پیش‌بینی شود، اشخاص حقوقی آگاه خواهند بود که دادگاه در عدم تحمیل یا تخفیف آن اختیاری ندارد و در هر صورت اجرا می‌شود، لذا می‌توان گفت که اثر بازدارندگی بالایی خواهد داشت.

نکته دیگر اینکه منع از تبلیغ در رسانه‌ها از دیدگاه افکار عمومی نیز بسیار حائز اهمیت است. معمولاً جرایم ارتكابی اشخاص حقوقی به سرعت در جامعه (با توجه به گستردگی اثر آن) منتشر می‌شود و اصولاً جامعه انتظار برخورد سریع و شدید دارد. با وضع موجود، شخص حقوقی بزهکار

بلافاصله پس از تحمل مجازات یا حتی حین دادرسی و تحمل مجازات می‌تواند در رسانه‌ها جهت عرضه و فروش محصولات و خدمات خود تبلیغ کند. بدیهی است افکار عمومی در چنین حالتی احساس خوشایندی نخواهند داشت و باعث بدبینی به نظام عدالت کیفری خواهد شد. در حالی که یکی از مهم‌ترین مولفه‌ها جهت کارکرد مثبت نظام عدالت کیفری رضایت افکار عمومی است. از این‌رو، تحمیل ممنوعیت تبلیغ در رسانه‌ها علیه اشخاص حقوقی به عنوان مجازات تبعی می‌تواند اقدام مناسبی در راستای افکار عمومی باشد.

موضوع قابل ذکر دیگر اینکه با توجه به اینکه تبلیغ معمولاً توسط رسانه‌ها و مراجع رسمی مانند شهرداری‌ها و صداوسیما انجام می‌شود، این اقدام به نوعی تأیید اعمال شخص حقوقی و جلب اعتماد شهروندان به شخص حقوقی است. به بیان دیگر، حتی اگر شخص حقوقی جرمی مرتکب شده و به مجازات محکوم شده باشد، تبلیغ برای آن در رسانه‌ها به نوعی بی‌اثر کردن مجازات مندرج در حکم است؛ زیرا هرچند شهروندان یک بار ارتکاب جرم و تعقیب شخص حقوقی توسط مقامات دادگستری را می‌بینند، اما در اثر تبلیغ، بارها تأیید و تشویق رسانه‌ها را برای کالا و خدمات اشخاص حقوقی ملاحظه خواهند کرد که در عمل باعث فراموشی جامعه نسبت به تعقیب و مجازات شخص حقوقی مجرم می‌شود. همچنین تبلیغ بلافاصله بعد از ارتکاب جرم با مجازات انتشار حکم محکومیت در رسانه‌ها در تعارض و نوعی نقض غرض است. اصولاً هدف از انتشار حکم محکومیت اشخاص حقوقی در رسانه‌ها این است که جامعه از مجازات اشخاص حقوقی با خبر شده و در صورت لزوم مشتریان از محصولات آن شرکت استفاده نکنند یا اینکه همکاری ننمایند. اما، با امکان تبلیغ در رسانه‌ها به نوعی جامعه تشویق و تحریک می‌شود که با شخص حقوقی بزهکار وارد دادوستد شود. از این‌رو، ضروری است که منع از تبلیغ در رسانه‌ها به‌عنوان یک مجازات تبعی برای اشخاص حقوقی پیش‌بینی شود.

۳.۵. منع از ترک تابعیت شرکت

یکی از امتیازاتی که برای اشخاص حقوقی به‌ویژه برای شرکت‌ها پیش‌بینی شده است، تغییر تابعیت است. بر اساس اصل جواز یا اباحه تا زمانی که منعی از ناحیه شارع نرسیده باشد انجام و ترک هر فعلی مباح است. در این راستا، امر تغییر تابعیت شرکت‌ها نیز در ایران منع نشده است، بلکه به گونه‌ای تأیید شده است (مقصودی و داوودی، ۱۳۹۴: ۶۶۴). مطابق ماده ۱۱۰ قانون تجارت، شرکا می‌توانند به اتفاق آراء تابعیت شرکت را تغییر دهند. تغییر تابعیت این امکان را به شرکت‌های حقوقی می‌دهد که سرمایه خود را به کشور جدیدی که تابعیت آن را کسب کرده‌اند، انتقال دهند. حال اگر شرکت به مجازاتی محکوم شده باشد، اعمال مجازات بر شخص حقوقی که تغییر تابعیت

داده سخت و در برخی موارد غیرممکن خواهد شد؛ به گونه‌ای که عملاً فرایند کیفری و تعقیب و محکومیت شخص حقوقی در مرحله اجرا معلق می‌ماند. زیرا شخص حقوقی دیگر تبعه ایران نیست و سرمایه‌ای هم ندارد تا بتوان از محل آن حداقل مجازات‌هایی را که جنبه مالی دارد، اجرا کرد. همچنین اگر مجازات تبعی برای اشخاص حقوقی به رسمیت شناخته نشود، امکان تغییر تابعیت بدون هیچ محدودیت یا بدون فاصله زمانی از اجرای مجازات، اعمال سایر مجازات‌های تبعی را نیز در عمل غیر ممکن می‌کند. به بیان دیگر، حتی اگر قانون‌گذار مجازات تبعی را برای اشخاص حقوقی پیش‌بینی نماید، این اشخاص با تغییر تابعیت نه تنها از اجرای مجازات اصلی فرار می‌کنند بلکه اجرای مجازات تبعی را نیز بی‌اثر می‌کنند. برای نمونه، شخص حقوقی با تغییر تابعیت در کشور جدید می‌تواند وام بگیرد یا اینکه در مناقصه‌ها و مزایده‌ها و ... شرکت کند و یا اینکه مبادرت به ایجاد شعبه جدید نماید.^۱ از این رو، پیش‌بینی ساز و کار منع از تغییر تابعیت برای مدت مشخص به عنوان مجازات تبعی در قانون ضرورت دارد تا در صورت محکومیت یک شخص حقوقی به مجازات اصلی، اولاً امکان اجرای مجازات وجود داشته باشد و ثانیاً اعمال آن به نوعی باعث ارباب سایر اشخاص حقوقی شود و آگاه باشند که در صورت ارتکاب جرم، منع از تغییر تابعیت به‌عنوان یک مجازات تبعی بر آنها تحمیل خواهد شد.

۳.۶. منع از گرفتن وام

محرومیت از گرفتن اعتبارات می‌تواند یک نوع مجازات تبعی متناسبی برای اشخاص حقوقی باشد. از آنجا که فعالیت اصلی برخی اشخاص حقوقی جنبه مالی دارد، در پاره‌ای موارد گرفتن وام از بانک‌ها و مؤسسات مالی برای تاسیس شرکت یا ادامه فعالیت ضروری می‌نماید که منع از آن ممکن است اختلال شدیدی در امور روزمره شرکت ایجاد کند. شرکتی که مرتکب جرم شده و خاصیت مجرمانه خود را بروز داده است، ضرورت دارد بعد از ارتکاب جرم مدتی از گرفتن وام به‌عنوان مجازات تبعی محروم باشد تا ضمن تنبیه و آگاهی اعضای هیأت مدیره فرصتی داشته باشد بنیان اقتصادی خود را ترمیم کند. به ویژه اینکه برخی با گرفتن وام درصدد هستند سرمایه شرکت را به ظاهر بالا نشان دهند تا بتوانند فعالیت‌های مجرمانه دیگری انجام دهند یا اینکه در مزایده و گرفتن قراردادهای پیمانکاری شرکت کنند. یقیناً بازپرداخت وام یکی از مسائل مهم در امور شرکت‌های حقوقی است و اگر نتواند پرداخت کند به‌ویژه با توجه به کلان بودن میزان وام‌های دریافتی از سوی این اشخاص ممکن است در عمل ضربه مالی سنگینی به اقتصاد کشور وارد کند.

۱. امتیاز دیگر اینکه هرگاه شرکت، خارجی تلقی شود مقررات ارزی در انتقال ارز به خارج از کشور برای آن شرکت شرایط آسان تری قائل خواهند بود.

۳.۷. عدم بخشودگی مالیاتی

با توجه به اصل ۵۱ قانون اساسی هیچ نوع مالیاتی وضع نمی‌شود مگر به موجب قانون. کلیه مالکین اعم از حقوقی یا حقیقی نسبت به اموال و املاک خود واقع در ایران طبق مقررات مشمول پرداخت مالیات می‌باشند. موارد معافیت و بخشودگی و تخفیف مالیاتی به موجب قانون مشخص می‌شود. مطابق ماده ۱۸۹ قانون مالیات‌های مستقیم اشخاص حقیقی و حقوقی تحت شرایطی می‌توانند از بخشودگی مالیاتی برخوردار شوند. با توجه به اینکه شرکت‌های حقوقی معاملات کلانی انجام می‌دهند، ممکن است مالیات مقرر بر آنها مبالغ بالایی باشد. از این رو، معافیت‌های مالیاتی و بخشودن جرایم، امتیاز مالی قابل توجهی برای آنها محسوب می‌شود. بخشودن مالیاتی یا معافیت از آن به عنوان یک نوع تخفیف و مساعدت بهتر است صرفاً شامل اشخاصی شود که سابقه کیفری نداشته باشند تا اشخاص حقوقی ناکرده بزه این تفاوت را احساس کنند که قانون‌گذار به مقید بودن آنها توجه داشته و آنها را از اشخاص حقوقی بزهکار جدا کرده است. این نوع مساعدت یک ابزار اربابی و تشویقی برای آن دسته از اشخاص حقوقی خواهد بود که در صورت ارتکاب جرم به عنوان مجازات تبعی از بخشودن یا معافیت مالیاتی محروم خواهند شد.

۴. مدت اعاده حیثیت و مرور زمان

از مهم‌ترین اثرات اعاده حیثیت، محو سابقه کیفری است. اعاده حیثیت از این جهت به منزله عفو عمومی می‌ماند که امحاء‌کننده سابقه محکومیت از سبج کیفری محکوم است. در نتیجه شخصی که به اعاده حیثیت نایل می‌گردد، به سان یک شخص ناکرده بزه قلمداد می‌شود (حبیب‌زاده و شریفی، ۱۳۹۴: ۸۹). مطابق ماده ۲۵ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ اشخاص حقیقی در صورت ارتکاب جرایم این ماده پس از اجرای حکم اصلی یا پس از شمول مرور زمان نسبت به آن و سپری شدن مدت‌های این ماده یعنی ۷ یا ۳ یا ۲ سال به اعاده حیثیت نائل و مانند سایر شهروندان از حقوق اجتماعی بهره‌مند می‌شوند. در حقیقت، نائل شدن به اعاده حیثیت بدین منظور است که تاکید شود بزهکار با خطا یا جرمی که انجام داده است شایسته است فقط مدتی از حقوق اجتماعی محروم شود و نباید با محرومیت ابدی، وی را از جامعه طرد و نگاه دشمن‌مدار به وی داشت، در غیر اینصورت «دچار یأس و ناامیدی مطلق می‌گردند و به عناصری ستیزه‌جو خطرناک تبدیل خواهند شد (شیخ‌زاده، ۱۳۸۷: ۵۶)». مضافاً اینکه تعیین مدت مشخص جهت اعاده حیثیت همیشه امید بازگشت بزهکار به جامعه را زنده نگه می‌دارد که در اثر آن برای اصلاح خود و تصدی سمت‌های اجتماعی می‌کوشد.

بدیهی است در مورد اشخاص حقوقی نیز چنین وضعیتی وجود دارد. اگر با توجه به مبانی پیش گفته قائل به مجازات تبعی اشخاص حقوقی باشیم باید مدت آن مشخص باشد تا امکان نائل شدن به اعاده حیثیت از طرف این اشخاص نیز وجود داشته باشد و نمی توان این اشخاص را برای همیشه از حقوق اجتماعی محروم کرد. همانگونه که قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در خصوص مجازات تبعی اشخاص حقوقی ساکت است، اشاره ای به مدت اعاده حیثیت آن نیز نکرده است. در قانون جزای فرانسه هر چند مصادیق مجازات های تبعی اشخاص حقوقی مشخص نیست، اما ماده ۱۴-۱۳۳ قانون مذکور، شمول اعاده حیثیت نسبت به جرایم اشخاص حقوقی را پذیرفته است. در بندهای ۱ و ۲ این ماده، اعاده حیثیت شخص حقوقی محکوم، پس از گذشت ۵ سال از تاریخ پرداخت جزای نقدی یا سپری شدن مرور زمان یا ۵ سال از اجرای محکومیت های دیگر یا سپری شدن مرور زمان حاصل می شود (به نقل از پوربافرانی و سیفی، ۹۴: ۱۰۷). لازم به ذکر است که پیش بینی مدت مجازات تبعی یا نائل شدن به اعاده حیثیت بدون اعمال مجازات تبعی امری بیهوده است. حال در خصوص اینکه آیا باید یک مدت خاص و واحد (مانند فرانسه) برای اعمال مجازات تبعی در نظر گرفت یا اینکه با توجه به مشابهت جرایم، همان مدت های ماده ۲۵ قانون مجازات اسلامی اعمال شود و یا اینکه لازم است مدت های خاص جرایم این اشخاص با توجه به نوع جرم را پیش بینی کرد، تردید وجود دارد. با وجود این، به عنوان یک پاسخ اولیه می توان گفت مدت مجازات تبعی اشخاص حقیقی در ماده ۲۵ با توجه به نوع جرایم ارتكابی و آثار آن و شخصیت مرتکبین پیش بینی شده است که نوع این جرایم قابل مقایسه با جرایم اشخاص حقوقی نیست؛ همانطور که مجازات اصلی آنها نیز با هم متفاوت است. برای مثال، جرایم مثل لواط، زنا، محصنه، محاربه و مفسد فی الارض از زمره جرایم شدیدی است که نظم جامعه را به میزان شدیدی مختل می کند و به همین دلیل مقنن مدت ۷ سال برای اعاده حیثیت از آنها مقرر کرده است. هر چند ارتکاب برخی جرایم حدی و علیه تمامیت جسمانی از سوی اشخاص حقوقی دور از تصور نیست، اما جنس جرایم اشخاص حقوقی، مالی یا فعالیت های اجتماعی است. حال اگر به مدت زیادی از برخی حقوق اجتماعی محروم باشند، به نوعی این اشخاص فلج می شوند و در عمل کارایی آنها از بین می رود. از این رو، می توان مدت های کمتر و مناسب با نوع جرم پیش بینی کرد که با عدالت و اوضاع و احوال حاکم بر این اشخاص نیز منطبق تر است. تعیین مدت واحد مانند حقوق فرانسه نیز صحیح به نظر نمی رسد، زیرا در این صورت اشخاصی که جرایم سنگین و معمولی مرتکب شده اند به یک میزان مشمول مجازات تبعی می شوند.

لازم به ذکر است که جرایم تعزیری اشخاص حقوقی با توجه به اینکه در درجه بندی های ماده ۲۰ و ۱۸ قانون مجازات اسلامی قرار می گیرد، لذا فرض شمول مرور زمان نسبت به جرایم این

اشخاص نیز امکان پذیر است. همانگونه موارد تشدید مجازات مانند تعدد، تکرار جرم و مجازات تبعی در مورد این اشخاص اعمال می‌شود، با توجه به تفسیر به نفع متهم موارد تخفیفی مانند مرور زمان نیز باید در جرایم اشخاص حقوقی اعمال شود، به‌ویژه اینکه اعمال آن صراحتاً منع نشده است. به نظر می‌رسد مدت مرور زمان را می‌توان همان مدت‌های مواد ۱۰۵ و ۱۰۷ در نظر گرفت که در این صورت از تاریخ شمول مرور زمان نسبت به جرایم اشخاص حقوقی، مدت مجازات تبعی شروع خواهد شد.

نتیجه‌گیری

در محافل حقوقی مدت‌ها در خصوص اعمال مجازات بر اشخاص حقوقی بحث و اختلاف بود که چگونه اشخاص حقوقی، مرتکب جرم می‌شوند و در صورت پذیرش آن، چگونه می‌توان مجازات را علیه این اشخاص اجرا کرد. در نهایت طرفداران مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی با دلایلی همچون لزوم تساوی مسئولیت کیفری و عواقب و آثار جرم ارتكابی و اجرای عدالت و ... غلبه یافتند و در نتیجه آن مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به تدریج وارد قوانین کیفری کشورهای مختلف شد. اما نگاه برابر به مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی تنها با اعمال مجازات اصلی تحقق نمی‌یابد، بلکه این نگاه باید در صورت امکان در تمامی زمینه‌های مسئولیت کیفری از جمله موارد تشدید مجازات و موارد مساعدتی وجود داشته باشد. یکی از موارد مهم و ضرورت رعایت عدالت بین اشخاص حقیقی و حقوقی، پیش‌بینی مجازات‌های تبعی خاص اشخاص حقوقی است. پیش‌بینی این مجازات‌ها در بسیاری از جهات، توجیه حقوقی و جرم‌شناختی دارد. بدین معنی که یکی از شرایط مهم اعمال مقررات تکرار جرم، عدم اتمام مدت مجازات تبعی جرم سابق است. همچنین اعمال برخی مساعدت‌ها مانند معافیت از کیفر یا تعلیق اجرای مجازات، مستلزم پیش‌بینی چنین سازگاری است.

مضافاً اینکه مدت اجرای مجازات اصلی ممکن است در عمل بازدارندگی خاصی نداشته باشد و بلافاصله اجرا شود؛ اما اعمال مجازات تبعی یا همان محرومیت از برخی حقوق اجتماعی خاص اشخاص حقوقی، می‌تواند باعث بازدارندگی بیشتر شود، همانطور که در خصوص اشخاص حقیقی نیز چنین است. برای نمونه، اشخاص جوان، تحصیل کرده و یا کارمند در صورت ارتکاب جرم ممکن است هراس چندانی از مجازات اصلی نداشته باشند. بلکه یکی از سؤالات مهم در ذهن آنان این است که آیا از حقوق اجتماعی محروم می‌شوند یا خیر؟ از این رو، مجازات تبعی، علاوه بر تحقق هدف بازدارندگی، دستگاه عدالت کیفری را نیز به اجرای عدالت نزدیک‌تر می‌کند. در حقیقت، اشخاص حقوقی نیز به‌ویژه در مجازات‌های مالی مانند جزای نقدی، زیاد از اجرای مجازات متأثر

نمی‌شوند، اما ترس از اعمال مجازات تبعی یا اعمال آن در صورت ارتکاب جرم، بازدارندگی خاصی در عمل خواهد داشت. نکته مهم این که قوه قضاییه با تصویب آیین‌نامه سجد قضایی در مهر ماه ۱۳۹۸ به روشنی به مجازات‌های تبعی اشخاص حقوقی صحنه گذاشته است. ضرورت درج محکومیت‌های اشخاص حقوقی در سجد قضایی، امکان درخواست گواهی سوءپیشینه توسط این اشخاص و پیش‌بینی ضمنی محکومیت تبعی حکایت از امکان اعمال مجازات تبعی و لزوم آن در عمل دارد. این آیین‌نامه حکایت از امر مهم دارد که قوه قضاییه در فرایند کیفری و پساکیفری (هم‌چنین صدور حکم و اجرای آن و پس از آن) ضرورت پیش‌بینی مجازات تبعی را احساس کرده است. اما همانطور که اشاره شد در مرحله تقنین مورد غفلت واقع شده است. قانونگذار با توجه به مباحث چندین ساله در خصوص مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و اعمال مجازات‌های اصلی، تصویب این موارد را یک نوع موفقیت داشته است. اما از پیش‌بینی سایر فروع آن مانند مجازات‌های تبعی غافل مانده است. جهت تحقق این اهداف ضرورت دارد قانون‌گذار مجازات‌های تبعی خاص این اشخاص را پیش‌بینی نماید. در این خصوص می‌توان مواردی را پیشنهاد نمود که مانند محرومیت از حقوق اجتماعی برای اشخاص حقیقی، کارایی مشابهی را داشته باشد. گرفتن وام از بانک‌ها و موسسات مالی، شرکت در مزایده‌ها و مناقصه‌ها، تغییر تابعیت و غیره بعد از تأسیس اشخاص حقوقی یک حق و امتیاز اجتماعی محسوب می‌شود که وضع یا محرومیت از آن‌ها می‌تواند به عنوان مجازات تبعی و مناسب این اشخاص در نظر گرفته شود. لازم به ذکر است که این مجازات باید مدت داشته باشد و بعد از آن شخص حقوقی به اعاده حیثیت نائل شود تا کارایی اشخاص حقوقی را از بین نبرد و به نوعی ایجاد انگیزه در اشخاص حقوقی باشد تا در صدد ادامه حیات خود باشند.

منابع

- احمدی، علی (۱۳۹۵)، «آسیب‌شناسی فرایند مناقصه و مزایده و شناسایی فسادهای آن»، دانش ارزیابی، سال هشتم، شماره ۲۰، ص ۴۷-۶۴.
- پوربافرانی، حسن؛ سیفی، مهدیه (۱۳۹۴)، «گونه‌شناسی مجازات شخص حقوقی»، آموزه‌های حقوق کیفری، بهار و تابستان، دوره ۱۰، شماره ۹، ص ۱۰۱-۱۲۸.
- حبیب‌زاده، محمدجعفر؛ شریفی، محسن؛ عیسائی تفرشی، محمد و فرجیها، محمد (۱۳۹۲)، «دگرگونی‌های مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ایران»، حقوقی دادگستری، دوره ۷۷، شماره ۸۲، ص ۱۱۷-۱۵۹.

حبیب‌زاده، محمدجعفر و شریفی، محسن (۱۳۹۴)، «اعاده حیثیت در مقررات کیفری ایران: بودها و بایدها»، **حقوقی دادگستری**، سال ۷۹، شماره ۹۱، ص ۸۵-۱۰۵.

جوان‌جعفری، عبدالرضا؛ فرهادی آلاشتی، زهرا و ساداتی، سید محمدجواد (۱۳۹۵)، «بازدارندگی و سنجش آن در فلسفه کیفری»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، سال هفتم، شماره ۱۴، ص ۵۹-۷۸.

حبیب‌زاده، محمدجعفر؛ صابر، محمود و سمیعی زنوز، حسن (۱۳۹۶)، «مسئولیت کیفری موسسه‌های اعتباری در حقوق ایران»، **حقوقی دادگستری**، سال ۸۱، شماره ۱۰۰، ص ۶۷-۹۱. حسنی، محمدحسن (۱۳۹۰)، «فلسفه مجازات اشخاص حقوقی بزهکار: فایده‌گرایی سزاگرایی»، **تحقیقات حقوقی**، ضمیمه شماره ۵۶، ص ۳۷۵-۴۰۶.

خالقی، ابوالفتح و شاهچراغ، سیدحمید (۱۳۹۳)، «تحلیل اقتصادی حقوق کیفری؛ بر اساس نظریه‌های همسو با عقل‌گرایی عملی»، **آموزه‌های حقوق کیفری**، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۷، ص ۵۳-۸۲.

رحمدل، منصور. (۱۳۹۸)، «مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در نظام کیفری ایران و آلمان»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، سال دهم، شماره اول، ص ۵۷-۸۰.

رستمی‌غازانی، امید و واعظی، رضا (۱۳۹۰)، «مجازات تبعی در فقه امامیه»، **دیدگاه‌های حقوق قضایی**، شماره ۵۵، ص ۶۵-۹۶.

رستمی‌غازانی، امید و واعظی، رضا (۱۳۹۴)، «توبه و نقش آن در سقوط مجازات تبعی»، **دادرسی**، شماره ۱۱۰، ص ۵۸-۶۵.

رضائی، علی (۱۳۹۶)، «مسئولیت شرکت مادر در قبال شرکت تابعه (مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، بلژیک و ایران)»، **مطالعات حقوق تطبیقی**، دوره هشتم، شماره ۱، ص ۱۵۱-۱۷۷. ساعدی، زهرا و قیاسی، جلال‌الدین (۱۳۹۳)، «چالش‌های اندیشه ناتوان‌سازی گزینشی بزهکاران»، **حقوقی دادگستری**، سال هفتاد و هشتم، شماره ۸۶، ص ۱۱۹-۱۳۹.

سلمان‌پور، عباس و کاظمی، حسن (۱۳۹۵)، «تحولات تقنینی اعاده حیثیت در حقوق کیفری ایران»، **پژوهشنامه حقوق کیفری**، سال هفتم، شماره ۱۳، ص ۱۲۳-۱۴۰.

سلیمی، صادق (۱۳۷۹)، «مجازات تبعی در حقوق کیفری ایران»، **کانون وکلاء دادگستری**، شماره ۱۷۱، ص ۷۳-۸۴.

شریفی، ماهرخ و رجبیه، محمدحسین (۱۳۹۵)، «بررسی سبج کیفری و گواهی عدم سوء‌پیشینه در حقوق ایران»، **مطالعات علوم سیاسی**، حقوق و فقه، دوره دوم، شماره دوم، ص ۱۹-۲۹.

- شریفی، محسن (۱۳۹۸)، «تأملی بر مدل‌های مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی (مطالعه نظام‌های کیفری آمریکا، استرالیا و ایران)»، **مطالعات حقوقی**، دوره یازدهم، شماره اول، ص ۹۵-۱۲۹.
- شیخ‌زاده، محمود (۱۳۸۷)، «بررسی اعاده حیثیت محکومین»، **کانون وکلای دادگستری**، دوره جدید، شماره ۹ و ۱۰، ص ۵۱-۷۰.
- صادق‌نژاد نائینی، مجید. (۱۳۹۶)، «تحلیل جرایم شرکتی در پرتو نظام‌های اقتصادی»، **حقوقی دادگستری**، سال هشتاد و یکم، شماره ۹۹، ص ۲۰۱-۲۲۷.
- صالحی مقدم، مهدی؛ حسینی، شهربانو و اصغری، عبدالرضا (۱۳۹۷)، «چالش‌های فقهی تحمیل مجازات‌های تبعی و تکمیلی بر مرتکبان جرایم حدی و قصاص در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، **آموزه‌های حقوق کیفری**. پاییز و زمستان، شماره ۱۶، ص ۱۵۷-۱۸۶.
- صانعی، پرویز (۱۳۸۳)، **حقوق جزای عمومی**، چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو.
- قناد، فاطمه و اکبری، مسعود (۱۳۹۴)، «مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در حال تصفیه»، **حقوقی دادگستری**، سال ۷۹، شماره ۹۱، ص ۳۷-۵۶.
- محمود جانکی، فیروز و روستایی، مهرانگیز (۱۳۹۲)، «توجیه مداخلات کیفری؛ اصول و ضرورت‌ها»، **پژوهش حقوق کیفری**، پاییز و زمستان، دوره ۱، شماره ۳، ص ۳۵-۶۶.
- مقصودی، رضا و داوودی، حسین (۱۳۹۴)، «تغییر تابعیت شرکت‌های تجاری در حقوق ایران»، **مطالعات حقوق خصوصی**، دوره چهل و پنجم، شماره ۳، ص ۶۵۹-۶۷۵.
- میرسعیدی، سیدمنصور (۱۳۹۰)، **مسئولیت کیفری**، جلد اول، چاپ سوم، تهران: انتشارات میزان.
- میلانی، علیرضا (۱۳۸۶)، **نگرشی بر اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها**، تهران: انتشارات میزان.
- موسوی‌مجاب، سیددردید و رفیع‌زاده، علی. (۱۳۹۴)، «ضمانت‌اجراهای جرایم اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، **دیدگاه‌های حقوق قضایی**، شماره ۶۹، ص ۱۸۵-۲۰۶.
- Doyle, Charles (2007), "Corporate Criminal Liability: An Overview of Freedom Law", Congressional Research Service, Vol. 30, October 2013, p. 14. 2.
- Weissman, Andrew; & David Newman, "Rethinking Criminal Corporate Liability", Indiana Law Journal, Vol. 84.
- Duff, R. A (2001), *Punishment, communication, and community*, oxford university press.
- Eser, Albin; Heine, Günter; Huber, Barbara. (1998). "Criminal responsibility of legal and collective entities", Freiburg im Breisgau, International Colloquium Berlin.
- Hart, H, L A (2008), *punishment and responsibility, essays in the philosophy of law*, second edition, oxford university press.

- Henning, Peter J (2009), "Corporate criminal liability and the potential for rehabilitation", Wayne State university law school legal studies research paper series No. 09-21. (P 2-21).
- Kalvodová, Věra (2013), "Legal entities and criminal law – principles of sanctioning", Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis 61(7). (P. 2261-2268).
- Lee, LanB. (2011) "Corporate Criminnal Responsibility as Team Member Responsibility" Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 31, Issue 4, Winter, pp. 755- 781.
- Martinson, Robert (1974), "What Works? Questions and Answers about Prison Reform", The Public Interest, vol. 35.
- OECD (2015), "Liability of legal persons for corruption in Eastern Europe and Central Asia", Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia, at: www.oecd.org/corruption/acn/.
- Thomas, W. Robert (2019), Incapacitating Criminal corporations, Vanderbilt law review, Vol. 72:3:905.

روش استناد به این مقاله:

عبداللهی، افشین و بیابانی، نادیا (۱۴۰۱)، «مجازات تبعی اشخاص حقوقی و اعاده حیثیت از آن»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۳، پیاپی ۲۵، ص ۱۵۱-۱۷۶. DOI:10.22124/jol.2021.17388.1970

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

